

László Zsuzsanna

Örökké tartó rabság

Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai

Tanulmányomat akár a jól ismert népmesei indítószóval („Holt volt, hol nem volt”) is kezdhetném. Helytálló szavak, hiszen az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés fejlődéstörténete igen hullámzó képet mutat. Sorsa és megítélése a XVIII. századi kodifikációs munkálatoktól kezdve törvényjavaslatonként, illetve kódexenként változott: létezett olyan tervezet, amely ismerte és részletesen rendelkezett róla, másszor pedig kihagyták a szabályozás köréből. Az életfogytig tartó szabadságvesztésről minden időben és korban máshogyan vélekedtek. Dolgozatomban nyomon követem a büntetés hazai szabályozásának alakulását, a tarka és változatos fejlődés főbb mozzanatait érintve, ugyanakkor nem kívánok a büntetőjogi kodifikáció részletes elemzésébe bocsátkozni. A teljes jogtörténeti anyag feldolgozását sem tartottam célnak – csupán az általam jelentősnek, illetve esetenként érdekesnek tartott momentumokat emeltem ki.

A szabadságvesztés térnyerése és az „örökös fogság” első jelei

Az életfogytig tartó szabadságvesztés specifikus vizsgálatához elengedhetetlen magának a szabadságvesztésnek a szemügyre vétele, ezért erről kell először szót ejteni.

„Annak ellenére, hogy a büntetések különböző nemei közül a szabadságvesztés felel meg leginkább a büntetés fogalmi kellékeinek, ez a büntetési nem csak a XIX. században lett általánossá és uralkodóvá a kultúrállamokban”.¹ A feudalizmusban még igen ritka volt a szabadságvesztés mint büntetés, mivel nem léteztek kiépített börtönhálózatok, amelyeket célzottan fogvatartási, izolálási funkcióra alakítottak volna ki. Továbbá a halálbüntetés és a testi fenyítés alkalmazását preferálták ekkortájt leginkább, amelyet az előjogait féltő és a régi hagyományokhoz ragaszkodó nemesség is pártolt.² A szabadságvesztés széleskörű kiterjesztésének fő indokát az adta, hogy jól lehetett arányosítani a bűncselekmény súlyával, az elkövető bűnösségének fokával (ugyanis a büntetés adott esetben 1 naptól akár több évtizedig is terjedhetett), illetve a végrehajtás különböző módozatai szintén nagy spektrumú differenciálást tettek lehetővé.³ Az iménti gondolatokhoz szorosan kapcsolható az angol John Howard véleménye is, aki híres művében (*The State of prisons in England and Wales, 1777*) hangoztatta ismert mondását

¹ Szöllősy Oszkár: *Magyar börtöntyű. A szabadságvesztésbüntetések végrehajtása.* Budapest, 1930. 27. p.

² Hajdu Lajos: *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Magvető, Budapest, 1985. 134. p.; Mezey Barna: *A magyar feudális büntetőjogi felelősség a XVIII. század első évtizedeiben.* In: Asztalos László – Gönczöl Katalin: *Felelősség és sankció a jogban.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 254. p., 259. p.; Kabódi Csaba – Mezey Barna: *A büntető rendszer alapfogalmai.*

ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1997. 86. p.

³ Hajdu i. m. 133-134. p.

a büntetés céljával kapcsolatban: „Tegyétek őket (a büntetéseket) szorgalmasokká és akkor becsületesek lesznek!”⁴ A II. József által is képviselt nézet úgy indokolta a szabadságvesztés-büntetés általános elterjesztésének szükségességét, hogy „az állam semmit nem nyer azzal, ha egy bűnöst akasztófára küld, mert egy polgárát szükségtelenül elveszíti, ezért [célszerűbb], ha a súlyos büntettek elkövetőit közmunkával [...] ösztököltött szabadságvesztésre ítélik, mert ily módon ők jóvá tudják tenni azt a kárt, amit bűncselekményükkel a közösségnek okoztak”.⁵ A szabadságvesztés népszerű főbüntetéssé vált, amely alkalmas volt arra, hogy fokozatosan kiszorítsa a gyakorta kiszabott halálbüntetést, valamint a testi büntetések sokszínű repertoárját, s mindezt úgy, hogy közben még a társadalom által elvárt, arányos megtorlásnak is eleget tudott tenni.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés a XIV.–XV. századi törvényeinkben jelent meg először mint „örökös fogság” (perpetuis carceribus mancipetur)⁶, s végrehajtási helyként a tömlöcöt (carcer) jelölték ki.⁷ A carcer már ismerték az ókori Rómában is, s a korabeli szerzők szerint a vizsgálati fogság végrehajtására használták⁸, Theodor Mommsen azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a carcer az idők folyamán fokozatosan átalakult az életfogytig tartó börtönbüntetés fogatosítási helyévé.⁹ A tömlöcöt nagyrészt az alacsonyabb rétegből származó városi polgárok büntetésére használták, mivel jobbágyok esetében lehetőség szerint testi fenyegetéseket szabtak ki azért, hogy ne kelljen a munkaerőt hosszabb ideig nélkülözni. Ferdinánd király 1548-as törvénycíkké enyhébb esetekre nézve kifejezetten tilalmazta a „a nyilvánvaló vétséget vagy kihágásokat elkövető” jobbágyok bebörtönzését.¹⁰ Nemes emberek esetében pedig például vérdíjat vagy becstelenítést alkalmaztak. A tömlöcöt a városi pincékben, tornyokban, városfalakban, néha a hóhér házában alakították ki, s Eger városának adatai szerint ide zárták a bűncselekménnyel gyanúsítottakat, illetve a súlyosabb cselekményekért elítélteket, így a garázdákat, verekedőket, tolvajokat, patvarkodókat¹¹, valamint itt hajtották végre a már említett örökös rabságot is. A carcer mellett létezett az ún. árestom (arestum), ahol a rövidebb időtartamra ítéleteket tartották fogva (pl. rendészeti jellegű szabálysértések, kihágások miatt), illetve ez az intézmény vette át a carcer korábbi szerepét, azaz a vizsgálati fogság végrehajtását.

4 Az említett külföldi szerzőt idézi: Szöllősy i. m. 30. p.

5 Hajdu i. m. 133-134. p.

6 Példaként említhető az 1435. évi (II.) VIII. tc. 4. § – Milyen embereket kell a káptalan és convent bizonyoságául kiküldeni; illetve az 1492. évi XI. III. tc. 5. § – Milyen személyeket kell a káptalanokból és conventekből a végrehajtásokra kiküldeni? A király és káptalan embereinek esküjéről, a csalárd végrehajtásnak és a végrehajtásra kimenni vonakodó királyi embernek a büntetéséről; s a határosok neveinek följegyzéséről. Márkus Dezső (szerk.): Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytar, 1000-1526. évi törvényekkel. Franklin, Budapest, 1899. 262-263. p., 508-509. p.

7 Mezey Barna: Millenniumi visszatekintés. Börtönügyi Szemle, 2000. évi 4. szám, 71. p.; Degré Alajos: A Négyeskönyv büntetőjogi elvei. Angyal szeminárium kiadványai, 34. sz., Budapest, 1936. 20-24. p.

8 Szöllősy Oszkár hivatkozása Ulpianusra. Szöllősy i. m. 3. p.

9 Az említett német szerzőt idézi: Kabódi – Mezey i. m. 84. p.

10 Mezey Barna: Tömlöc és árestom. Jogtörténeti Szemle, 1990. 3. szám, 8. p.

11 Mezey i. m. II. p.

Korok és szabályozások

Hazánkban a XVII. század környékén jelentkezett igény a büntetőjogi szabályok kodifikációja iránt. Első jeleit a Kollonics-féle javaslat (1687) 6. pontjában találjuk, „mely a büntető-törvénykönyv hiányát hangoztatja, s hangsúlyozza annak szükségességét. Kárhoztatja a magyar büntetőjog túl szigorú s igazságtalan voltát”.¹² Noha a javaslat nem magyar eredetű, hanem Kollonics az 1658-ban kiadott osztrák Btk.-t fordította le latin nyelvre¹³, Réti Illés Elemér szerint mégis „ez a legelső nyom, ameddig visszavezethető a büntetőkódex alkotásának gondolata nálunk [...], s tekinthetjük az első büntetőtörvénykönyv javaslatunknak, amennyiben országgyűléseinken tárgyalás alá vették, hogy törvénybe iktassák”.¹⁴ Azonban sem ebben, sem a későbbi törvényjavaslatokban [Bencsik-féle javaslat (1712), Novum Tripartitum (1719)] még nem esett szó az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásáról. Általános büntetési intézménnyé a XVIII. század második fele után vált, ekkor ugyanis a halálbüntetést már át lehetett változtatni életfogytig tartó szabadságvesztéssé, s az ilyen elítélteket „egy akasztófa rajzának orcába dörzsölésével meg kellett bélyegezni”.¹⁵

Mária Terézia büntetőtörvénykönyve, a Constitutio Criminalis Theresiana (1768) az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtására a carcert irta elő, s foganatosítási helyeként várakat, kastélyokat, városi vagy házi árestomokat és nyilvános börtönöket jelölt ki. A kiszabott büntetést az elkövetett cselekményre szabva, differenciáltan és súlyosbításokkal (vagy épp nélkülük) hajtották végre, így előfordult vasra verés, meghatározott ideig kenyéren és vízen tartás, botozás, korbácsolás, és más hasonló fenyegetések.¹⁶ A határozott tartamú szabadságvesztésnél ugyanez a testi fenyegetésekkel átszőtt rendszer érvényesült, amellyel nemcsak törvény, hanem akár egy faluközösség szokásjoga alapján is élhettek. Egy-egy, mai szemmel enyhébbnek tűnő esetben sem kímélték az elítélteket a változatos büntetésformák felvonultatásától és alkalmazásától: „A részegeskedőt például aszerint büntették, hogy az illetőnek volt-e »egyéb máltió«-ja is. Azokat, akiknek nem volt más bűnük, megintették, megdorgálták, »szavukat veszik«, hogy az italtól tartózkodnak, s a faluban kihirdették, hogy a részegeseknek »részegítő italt« ne merészeljen senki adni. Azokat viszont, akik részegségük mellett másban is vétkeztek, gyakran »arestomba« vetették, olykor kenyéren és vízen tartották, s ha jobbagy volt az illető, rendszerint a botozást sem kerülhette el”.¹⁷

Soron következő büntető törvénykönyvünk, a Sanctio Criminalis Josephina (1787) már precízebben szabályozta az életfogytig tartó szabadságvesztést. „Az egy naptól száz esztendeig szóló időtartamra kiszabható szabadságvesztést két fokozatba (első és

12 Réti Illés Elemér: A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. Angyal szeminárium kiadványai, 2. sz., Budapest, 1916. 5. p.

13 A latin nyelvű fordítást a régebbi Corpus Juris kiadások (pl. Szentiványi, Szegedi) is közlik, melynek teljes címe: „Forma processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis.” Réti Illés i. m. 7. p.

14 Réti Illés i. m. 6-7. p.

15 Mezey i. m. 20. p.

16 Constitutio Criminalis Theresiana. Gedruckt den Johann Thomas Edlen von Trattnern, Wien, 1769. 12. p.

17 Egyed Ákos: Jelenben élő múlt – <http://www.hhrf.org/korunk/9904/4k19.htm> (2008. 04. 25.)

második »grádits«) és három időtartam-csoportba (»ideig való«, »tartós«, »hosszas«) sorolta be. Ezen belül is tovább differenciált: gyenge, kemény fogság, legsúlyosabb fogság és leláncolás között.¹⁸ A korabeli ítéletek híven tükrözik, hogy II. József mint „kérelmelhetetlen autokrata” nem tekintett el az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásától, sőt előszeretettel és gyakorta rendelte el változatos formákban történő kivitelezését. „Egy Reiniger nevű stájer paraszt hét éven át hat kegyetlen rablógyilkosságot követett el csekély pénzüsszegekért s József a bíróságok által kiszabott halálbüntetés helyébe azt rendelte el, hogy a vádlottat meg kell bélyegezni, három egymást követő napon 100 botütést mérni reá, azután életfogytig tartó börtönben leláncolni, kenyérré és vízre szorítani és minden évnegyedben a közönség előtt megbüntetni (1786.). [...] Ugyancsak a magyar udvari kancellária terjesztette fel egy Schlüssel Teréz nevű pozsonyi nő ítéletét, a ki szülőit, gyermekeit és férjét megmérgezte. József életfogytig tartó lánczos fogságot kenyér és víz mellett, továbbá a büntetés kezdetén három naponként 30 nyilvános botütést határozott alkalmaztatni”.

A „kalapos király” halála után, az 1790-91. évi országgyűlés hatályon kívül helyezte a S. C. Josephinát és hat kodifikációs bizottságot állított fel a büntetőjog és a büntető eljárásjog szabályainak kidolgozására. Az országos bizottság kiküldése az 1791. évi LXVII. tc.-n alapult, s figyelemre méltó, hogy 1791 augusztusa és 1795 februárja között 138 ülést tartott.¹⁹ Az 1795-ös büntetőkódex-javaslat kizárta az életfogytig tartó „elzáratást”, csupán egyetlen esetben engedélyezte alkalmazását, akkor, ha „a pénzhamisító továbbra is veszélyezteti az államot”.²⁰ Amennyiben ilyen büntetést szabtak volna ki, úgy feltételezhető, hogy nem a börtön mélyén vesztegelt volna az elítélt, ugyanis a tervezet előírta, hogy „a súlyosabb carcercet közmunkában [kell] tölteni: ilyen a csatornák ásása, utak készítése, folyók szabályozása stb.” – a javaslat tehát haszonelvűségi alapon közelítette meg az életfogytig tartó szabadságvesztést.²¹

Időben a következő, 1827. évi javaslat csak határozott tartamú szabadságvesztést alkalmazott, nem ismerte az életfogytig tartó büntetést.²² Érdekesség, hogy az 1839-ben keletkezett, első magyar nyelvű erdélyi Büntető és Fenyítő Törvénykönyv (Universalis Sanctio seu Codex de Delictis eorumque poenis) javaslata szabályozta a halálbüntetés mellett az életfogytig tartó szabadságvesztést is, mint „harmadik mérsékletű, súlyos szenvedésekkel nehezített rabságot”. „Harmad rendű, vagyis legnehezebb rabság az, midőn egyedül, külön helyre el záratik, kezei és lábai vass lántzal egybe fűzetnek, csak második napon kap egy meleg ételt, hús nélkül; itala Víz; deszkán hál, és Senkivel sem beszélgethet. Idejére nézve, nem lehet kevesebb, mint Tíz esztendő, lehet 20 és több

18 Mezey, I. m. 73. p.; Universalis Sanctio De Delictis Eorumque Poenis. Typis Joan. Thom. Nom. De Trattneri. Viennae, 1787. 11-12. p.

19 Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. I. kötet. II. rész. M. T. A. Budapest, 1896. 141. p. „A bűnügyi javaslatok előadói tervezetét a bizottság két tagja készítette: Szirmay Antal, a tisztánimeni kerületi tábla elnöke és Reviczky József, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke.”

20 Fayer i. m. 146. p.

21 Fayer i. m. 144. p.

22 Fayer i. m. 148. p.

évekre, sőt életéig tartó is. Neheztethetik: szorosabb lelántzolásal, sötét, vagy kisebb helyre való záratással”.²³

A reformkor talán legjelentősebb büntetőjogi alkotásainak a Pulszky Ferenc által Európa haladó szellemü jogalkotási termékeinek tartott 1843-44. évi Deák-féle büntető-, illetőleg börtönügyi javaslatok tekinthetők: „a halálbüntetést [...] megfosztotta abszolút jellegétől s a bíróság még a legsúlyosabb cselekmények osztályába tartozó esetekben is kiszabhatja a halálbüntetés helyett az életfogytig tartó vagy tizenöt évi fegyházat”.²⁴ Az életfogytig tartó fegyház javaslatban felsorolt esetei a következők voltak: a gyilkosság és a gyújtogatás legsúlyosabb esetei, illetve a párviadal, az erőszakos nemi közöszülés, a vízáradás okozásának és a ragályos betegségek szándékos terjesztésének legsúlyosabb esete.²⁵

Az anyagi büntetőjog részletes vitájában nemcsak a halálbüntetést illetően bontakozott ki hosszú disputa, hanem kérdéses volt, hogy meghatározzák-e a szabadságvesztés-büntetés maximumát, amelynél nagyobb büntetés, így életfogytig tartó szabadságvesztés sem szabható ki. „Az örökös fogság ellen annál fogva nyilatkoztak, mivel az időleges fogság is, ha pl. maximumnak húsz év vétetnék föl, a büntetés céljának megfelelően, mert ezen idő hossza annyira meg fogja törni a legmegátalkodottabb gonosztevőt is, hogy ha belső megjavulás nélkül lépne is ki a börtönből, büntettek elkövetésére már testileg sem lesz képes; mivel továbbá az örökös fogság a penitentiarius javítási rendszer eszméjével, mely egyáltalán javulhatlan embert nem tételez föl, ellenkezik”.²⁶ A halálbüntetés eltörlése folytán azonban mégis felvették a büntetések sorába az életfogytig tartó szabadságvesztést, arra hivatkozva, hogy a húszévi maximum egy fiatalabb elkövető esetében – aki még ereje teljében van szabadulásakor és nem „javult meg” a börtönévek alatt sem – nem elegendő.

Első modern büntető törvénykönyvünk, a Csemegi-kódex (1878: V. tc.) az 1843-iki javaslatokban szereplő, életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények körét bővítette, így az előzőekben felsorolt eseteken kívül ezzel a szankcióval fenyegették a felségsértést, a hűtlenséget, a halált okozó természet elleni fajtalanyságot, a rablást (ha vele együtt szándékos emberölést is elkövettek), valamint a vaspályák, hajók, táviridák megrongálását, ha a cselekményt halált okozva követték el. Az 1878. évi kódex az életfogytig tartó szabadságvesztést fegyházbüntetés formájában szabályozta [1878: V. tc. 22. §]. A korabeli börtönrendszerek közül az angol és az ír fokozatos rendszert honosította meg kódexünk²⁷, s a magánelzárást illetően külön rendelkezett az életfogytig tartó fegyházra ítétekről: a magánelzárás csak a büntetés megkezdésétől számítandó tíz év alatt – azon túlmenően pedig csak mint fegyelmi büntetés volt alkalmazható [1878: V. tc. 34. §]. Részletes szabályokat állapított meg a fegyház elítélteket érin-

23 Gál László: Javallat. Az első erdélyi magyar nyelvü büntető törvénykönyv-tervezet, 1839. Budapest, 1992. 31-32. p.

24 Fayer i. m. 151-153. p.

25 Uo.

26 Fayer i. m. 103. p.

27 Lőrincz József – Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Budapest, 1997. 34. p.

tően [28-33. §], amelyek az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétekre egyaránt vonatkoztak.

A törvény lehetővé tette az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétek esetében is. Amennyiben a fogvatartott 10 évet kitöltött a fegyházban, és szorgalmával, valamint jó magaviseletével alaposan feltételezte a javulást, közvetítő intézetbe szállították, ahol – enyhébb bánásmód mellett – munkával foglalkoztatták. A közvetítő intézetben kerülhetett sor a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazására, amely szerint az életfogytiglanra ítéltet – ha a javulás reményét megerősítette – saját kérelmére, a felügyelő bizottság ajánlatára az igazságügy-miniszter feltételes szabadságra bocsáthatta, amennyiben a büntetésből legalább 15 évet kitöltött. A Csemegi-kódex fő érdeme, hogy biztosította a fejlődés kereteit, korlátozta a halálbüntetés alkalmazását, és az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának lehetőségét a legsúlyosabb törvényi tényállásoknál tartotta fenn – ám ilyen esetekben sem vált kilátástalan ná az elítélt élete, mivel a szabadulás esélyét nem zárták ki ténylegesen. Még a legrettegettebb elítélteknek is jóváhagyták a szabadon bocsátását: „Körülbelül húsz év előtt híres és félelmes betyár volt a Dunántúlon Savanyu Józsi, a Bakony réme. Talán az utolsó igazán híressé vált futó betyárok sorát ő fejezte be, s végre is az illavai fegyházba került. Mert rablógyilkosság is terhelte, örökös fogságot szabtak ki rá. Savanyu Jóska olyan jó viseletet tanúsított a fegyházban, hogy most, tizenöt esztendei raboskodás után, föltételesen szabadon bocsátották” – írta egy hazai havi lap 1901. júniusában.²⁸

Helyzetkép a huszadik századból

A századfordulót követő évtizedben az ország gazdasága hanyatlásnak indult, csökkent a támogatottság, amely kiélezte a büntetés-végrehajtási rendszer rejtett szervezeti hibáit, illetve a személyi állomány minőségi javítására sem hatott kedvezően.²⁹ Az I. világháborút követő trianoni döntés után sem a gazdasági helyzet, sem az uralkodó kriminálpolitikai szemlélet nem kínált lehetőséget a börtönreformálásra, az ország egész területét lefedő, jól kiépített börtönhálózat összeomlott.

A két világháború között a börtönügy az igazságszolgáltatás perifériájára szorult, anyagi és szellemi támogatottsága a korábbi évtizedekhez viszonyítva még inkább visszaesett.³⁰ Ebben a „köztes korszakban” az életfogytig tartó szabadságvesztés – mint főbüntetés – szempontjából nem történt lényeges változás, továbbra is a Csemegi-kódex rendelkezései vonatkoztak a legsúlyosabb esetekre. Ugyanakkor megjegyzem, hogy egy másik jogintézmény, nevezetesen a szigorított dologházi őrizet határozatlan tartamúsága miatt rokon vonásokat mutatott az életfogytig tartó szabadságvesztéssel, sőt, Szöllösy Oszkár egyenesen határozatlan tartamú fegyházbüntetésként jegyezte a szigorított dologházba utalást.³¹

28 Híres betyár kiszabadulása – (2008. 05. 06.)

29 Lőrincz – Nagy i. m. 35. p.

30 Lőrincz – Nagy i. m. 36 p.

31 Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog Általános része. Korona, Budapest, 2004. 51. p.

A II. világháború után, 1947-től az igazságügyi kormányzat – a XVIII. századi jofeinsteinista felfogáshoz hasonlóan – azt képviselte, hogy a büntetés ne legyen veszteséges az államnak, így az őrzés-centrikusságot az '50-es évek elején a termelés-centrikussággal elegyítették. Az elítéltek megjavításának, nevelésének gondolata háttérbe szorult, s a fogvatartás mibenléte kizárólag a munkateljesítményre épült.³²

Az 1950. évi II. tv. (Bt.) bevezette az egységes – nemek és fokozatok nélküli – szabadságvesztést és „börtön” névvel fémjelezték a szabadságvesztés-büntetést, amely életfogytig vagy határozott ideig (30 naptól akár 15 évig) tarthatott. A csekélyebb számú életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéleteket nem választották külön a végrehajtás során más, határozott tartamú szabadságvesztést töltő elítéltektől. A felértékelődött rabmunka következtében az elítélti csoportok vegyítése mögött a növekvő elítélttömeg akadálytalan munkáltatásának szándéka húzódott meg. A fokozatok nélkül működő büntetés-végrehajtási intézetek életében jelentős lépés volt az 1955-ös Büntetés-végrehajtási Szabályzat, amely ugyan továbbra is a munkáltatásra helyezte a hangsúlyt, ám egyre inkább a biztonságos őrzést jelölte meg elsőrendű feladatként és célként.

Az 1961. évi V. tv. eredetileg mellőzte az életfogytig tartó szabadságvesztést³³, azonban az 1971. évi 28. tvr.-ben megjelent az igény a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés között egy köztes intézményre, amelynek gyakorlatilag az életfogytig tartó szabadságvesztés felelt meg. „Elismerését az a tény indokolja, hogy jogunkban a halálbüntetés kivételes büntetés. [...] Az indokolás szerint »azokban az esetekben, amikor a büntetési célokra figyelemmel indokoltnak látszik az elkövető végleges kirekesztése a társadalomból, de nem teljesen kizárt az átnevelés lehetősége sem, egyedül ez az intézmény nyújt kielégítő megoldást».”³⁴ Az 1971-es novella tehát újra visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést abból a célból, hogy a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti hid szerepét betöltse.³⁵

Az 1978. évi IV. tv. (Btk.) hatályba lépésekor – a halálbüntetés után – a második leg-súlyosabb büntetesként szabályozta a fegyházban végrehajtandó, életfogytig tartó szabadságvesztést. Feltételes szabadságra bocsátásnak akkor volt helye, ha az elítélt a szabadságvesztésből legalább húsz évet kitöltött, és a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhetővé vált. Amennyiben az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt a végrehajtás alatt újabb bűncselekményt követett el, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját legfeljebb 5 évvel elhalaszthatták [1978: IV. tv. 47. § (4) bek.]. A feltételes szabadság tartamát 10 évben határozták meg.

32 Lőrincz – Nagy i. m. 37-38. p.

33 „Azt az álláspontot vallotta, hogy ha a társadalom védelme nem kívánja meg a halálbüntetés kiszabását, a büntetés nevelő célja még megvalósítható; e célt pedig csak meghatározott tartamú szabadságvesztéssel tartotta elérhetőnek.” Békés Imre: A büntetőjog Általános része. In: Horváth Tibor (szerk.): Magyar Büntetőjog I. Általános Rész. BM, Budapest, 1973. 346. p.

34 Horváth Tibor (szerk.): Magyar Büntetőjog I. Általános Rész. BM, 347. p., a vonatkozó rész szerzője Békés Imre; Györgyi Kálmán: A büntetőjogi büntetés. In: Pintér Jenő (szerk.): Büntetőjog Általános rész II. kötet. Kézirat. Második (átdolgozott) kiadás. Budapest, 1977. 127. p.; illetve lásd még Földvári József (szerk.): Magyar Büntetőjog általános rész. BM, Budapest, 1980. 341. p.

35 Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog Általános része. Korona, Budapest, 2004. 369. p.

A törvény összesen 25 bűncselekményt rendelt büntetni életfogytig tartó szabadságvesztéssel (állam elleni: 8, béke elleni: 1, háborús: 3, köztörvényes: 3, katonai: 10).³⁶ Kiemelendő, hogy az 1978-as Btk. csupán három köztörvényes bűncselekményt fenyegetett életfogytig tartó szabadságvesztéssel is, ami annak tudható be, hogy a többi, ma már életfogytiglannal is sújtható cselekményt még nem ismerte, s így nem is szabályozta a törvény.

Jelen és jövő

A hatályos Btk. 40. § (1) bekezdése szerint a szabadságvesztés életfogytig tartó vagy határozott tartamú. A jelenlegi legsúlyosabb főbüntetés megörökölte a 23/1990. (X. 31.) AB határozattal kiiktatott halálbüntetés korhatár-feltételét, amely alapján csak olyan személlyel szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét betöltötte. Az életfogytig tartó szabadságvesztés sohasem abszolút, hanem minden esetben vagylagos büntetés a 10 évtől 15 évig, illetőleg az 5 évtől 15 évig terjedő szabadságvesztés mellett, s jelenleg 30 bűncselekmény (állam elleni: 4, béke elleni: 2, háborús: 5, köztörvényes: 9, katonai: 10) elkövetése fenyegetett ezzel a szankcióval.³⁷ (Megjegyzem, hogy nálunk csak a szándékos emberölés minősített esetei körében alkalmazzák, így más, életfogytiglannal is fenyegetett különös részi tényállásoknak jóformán nincs gyakorlati relevanciája.)

Jelenleg az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a folyamatosan szigorodó büntetőpolitika érvényesül. A fokozatváltást illetően a törvény 46. § (3) bekezdése kizárja, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték eggyel enyhébb fokozatba kerülhessenek a végrehajtás során; az eggyel szigorúbb fokozatnak sincs jelentősége, mivel nem létezik a fegyháznál súlyosabb fokozat. A feltételes szabadságra bocsátás intézménye szintén szigorodott: ha a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztést szab ki az elkövetővel szemben, úgy az azt kiszabó ítéletében vagy meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy kizárja azt [Btk 47/A. § (1) bek.]. Az életfogytiglan tartamát illetően – ha a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét (jogerős) ítéletében nem zárja ki – a Btk 47/A. § (2) bekezdése kétféle lehetőséget kínál:

- 1) legalább 20 év a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja, ha az adott bűncselekmény büntethetősége elévül (például egyes katonai bűncselekmények), illetve
- 2) legalább 30 év, ha olyan bűncselekmény miatt szab ki életfogytiglani büntetést, amelynek büntethetősége nem évül el (például az emberölés minősített esetei).

³⁶ 1978. évi IV. tv. –

Állam elleni bűncselekmények: összeesküvés, lázadás, kártevés, rombolás, merénylet, hazafiútlás, ellenség támogatása, kémkedés;

Béke elleni és háborús bűncselekmények: népiártás, polgári lakosság elleni erőszak, bűnös hadviselés, hadikövet elleni erőszak;

Köztörvényes bűncselekmények: emberölés, terrorcselekmény, légi jármű hatalomba kerítése;

Katonai bűncselekmények: szökés, kibúvás a szolgálat alól, a szolgálat megtagadása, kötelességzegés szolgálatban, zendülés, parancs iránti engedetlenség, előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak, harcreszültetés veszélyeztetése, parancsnoki kötelességzegés, kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól.

³⁷ Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. In: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005. 176. p.

A Btk 48. § (1) bekezdése alapján, az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartama indokolatlanul hosszú, 15 év – véglegesen csak ezt követően szabadulhat az érintett a szabadságvesztés végrehajtásának terhe alól.

A legnagyobb dilemmát a feltételes szabadságra bocsátásból való kizárás jelenti, más néven a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ), amely a maga nemében felvehetné a versenyt bármelyik középkori büntetésformával. A „jogos szankció” megalkotásánál a legalapvetőbb alkotmányi rangú követelményt, a nulla poena sine lege elvét figyelmen kívül hagyták, ugyanis a törvény nem határozza meg a feltételeket, amelyek fennforgása esetén kizárható a feltételes szabadságra bocsátás.³⁸ A büntetés áttöri az Alkotmányban foglalt emberi méltóság elvét, és nem tartja be az embertelen, kegyetlen, megalázó büntetés tilalmát sem, amelyet több, Magyarország által is elfogadott egyezmény (például Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya³⁹, Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye⁴⁰) tartalmaz. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés létrejötté – ahogyan azt Nagy Ferenc is említi⁴¹ – a szigorítást pártoló gondolkodásmódban és a represszív büntetési paradigmában rejlik, amely a XVIII. századtól kezdve fokozatosan enyhült, ám az elmúlt egy évtizedben 180 fokos fordulatot vett a szabályozási irány. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés valamilyen nemű enyhítésével, de legalábbis a változtatásoktól mentes hatályban tartásával szemben egyre többet kerül terítékre a szankció. A büntetésforma körüli hosszú disputának nyugvópontra kellene jutni, s kívánatos lenne, hogy a szankció a jövőben további toldozgatás-foltozgatás nélkül létezzen és működjön a Büntető Törvénykönyvben.

Zárásul az olasz Cesare Beccaria 1764-es, időtálló művének sorait idézném, amely megszívlelendő gondolat nemcsak az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása körében, hanem minden szankció tekintetében: „A büntetések nagysága arányos kell legyen magának a nemzetnek állapotával. [...] Villámcsapás kell, hogy leterítsen egy vad oroszlánt, mely szembefordul a puskalövéssel. De ahogy a lelkek finomodnak, a társadalmi állapotban nő az érzékenység, és, növekedvén az, csökkennie kell a büntetés keménységének, ha azt akarjuk, hogy fennmaradjon a tárgy és az érzékelés közötti viszony”.⁴²

38 Nagy i. m. 338. p.

39 Az 1966. évi ENSZ-egyezmény 10. cikke szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség véleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni.

40 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről. Magyar Közlöny, 1993. 41. sz. 2347-2376. p.

41 „Elsősorban politikai megfontolások a meghatározóak, mint ahogy – benyomásom szerint – egyértelműen a közvélemény szigorítást szorgalmazó igényét kielégíteni igyekvő politika diktálta az 1998. évi LXXXVII. törvényt, az 1999. március 1-től hatályos legújabb – igen problematikus – ezzel kapcsolatos szabályozást is.” Nagy Ferenc: Gondolatok a hatályos magyar büntetőjog főbüntetési nemeiről. In: Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Jur. et Pol. Szeged, 2000. 385. p.

42 Beccaria, Cesare: A bűnökről és a büntetésekről. Eötvös, Budapest, 1998. 66. p.